

arrova
acadèmia

cieaCOVA

**Dossier de
Lèxic i Semàntica
Curs intensiu C1 CIEAcova**

ÍNDEX

La Creació Lèxica: La Derivació	5
La Sufixació	5
Sufixos Lèxics	5
Sufixos Apreciatius	7
Els Infixos	8
La Prefixació	8
La Parasíntesi	9
La Conversió o Derivació Zero	10
Els Gentilicis	12
La Composició	12
Classificació	13
Altres Compostos	13
El Nombre en les Paraules Compostes	14
Compostos amb Lexemes Grecollatins o Recompostos	14
Lexemes grecollatins més importants	14
Altres Procediments de Creació Lèxica	15
Els Estrangerismes i els Neologismes	15
Els Mots Patrimonials i els Cultismes	16
Els Mots Patrimonials	16
Els Cultismes	16
Classificació	16
Els Pseudoderivats	16
Llatinismes o Expressions Cultes en Llatí	18

LA CREACIÓ LÈXICA: LA DERIVACIÓ

La derivació és un dels procediments de què disposa la llengua per a formar paraules noves a partir d'altres ja existents, per exemple: *paper* + *era* = *papere-ra*; *groc* + *os* + *a* = *grogosa*. Hi ha tres procediments per a formar derivats:

- Sufixació: es posposen sufixos al lexema: *llanterner*, *grisenc*
- Prefixació: s'anteposen prefixos al lexema: *imparell*, *precontracte*
- Infixació: s'intercala un infix entre el lexema i el sufix: *allargassar-se*, *ferreter*

Molt sovint la prefixació i la sufixació tenen lloc al mateix temps en la mateixa paraula. Aquest procediment s'anomena parasíntesi: *emblanquinar*, *impensable*, *malhumorat*.

LA SUFIXACIÓ

En els derivats per sufixació, el sufix matisa el significat del lexema i sovint també canvia la categoria gramatical. Els sufixos més habituals són els següents:

Sufix	Classe	Exemples
-et/-eta, -í/-ina, -ó/ona	diminutius	<i>fillet</i> , <i>mantellina</i> , <i>animaló</i>
-às/assa	augmentatius	<i>cotxàs</i> , <i>donassa</i>
-alla, -atge, -ada, -am	col·lectius	<i>xicalla</i> , <i>fullatge</i> , <i>gentada</i> , <i>paperam</i>
-ot/-ota, -ussa	despectius	<i>peuot</i> , <i>gentussa</i>
-ar, -eda, -ia	llocs o conjunts	<i>pinar</i> , <i>albereda</i> , <i>rectoria</i>
-er/-era, -ista/-iste, -or/-ora, -à/-ana	oficis	<i>ferrer</i> , <i>electricista/e</i> , <i>traductor</i> , <i>escriptora</i> , <i>cirurgiana</i>
-eria, -er/-era	botigues, plantes i arbres, objectes	<i>fusteria</i> , <i>caquier</i> , <i>pomera</i> , <i>cendrer</i>
-or, -edat/-etat, -esa, -ícia	qualitats, abstraccions	<i>germanor</i> , <i>netedat</i> , <i>nuesa</i> , <i>brutícia</i>
-ment, -ció, -ança	accions	<i>aparcament</i> , <i>rendició</i> , <i>ensenyança</i>
-t/-da, -ós/osa, -ari/ària, -ista, -aire, -iu/-iva	estats físics i anímics	<i>panxut</i> , <i>musculosa</i> , <i>solitari</i> , <i>optimista</i> , <i>xerriaire</i> , <i>agressiva</i>
-isme, -ista	tendències, doctrines i ideologies	<i>cubisme</i> , <i>nacionalisme</i> , <i>uropeista</i>

SUFIXOS LÈXICS

Classe	Categoria	Exemple	Derivat resultant
nominalitzadors	N ⇒ N Adj ⇒ N V ⇒ N Adv ⇒ N	-er/-era -itat -ció -al	<i>forn</i> > <i>forner</i> <i>suau</i> > <i>suavitat</i> <i>crear</i> > <i>creació</i> <i>davant</i> > <i>davantall</i>
adjectivadors	N ⇒ Adj Adj ⇒ Adj V ⇒ Adj Adv ⇒ Adj	-enc/-enca -ós/-íssim -aire/-ant/-ble -er	<i>estiu</i> > <i>estiuenc</i> <i>verd</i> > <i>verdós</i> <i>captar</i> > <i>captaire</i> <i>prop</i> > <i>proper</i>
verbalitzadors	N ⇒ V Adj ⇒ V Adv ⇒ V	-egar -itzar -ejar	<i>pedra</i> > <i>pedregar</i> <i>fèrtil</i> > <i>fertilitzar</i> <i>sovint</i> > <i>sovintejar</i>
adverbialitzador	Adj ⇒ Adv	-ment	<i>ràpida</i> > <i>ràpidament</i>

A continuació presentem uns quants sufixos que poden servir per crear substantius:

Procediment de formació		Sufix	Exemple	Sufix	Exemple
Noms derivats de noms	Per a persona	-er, -era	forner, fornera	-aire	colombaire, guixaire
		-ista	periodista	-essa	metgessa, mestressa
		-atre, -atra	pediatre, pediatra	-dor, -dora	llaurador, venedor
		-astre, -astra	pollastre, madrastra	-nt, -nta	depenent, comercianta
		-ari, -ària	funcionari, funcionària	-esa	marquesa, princesa
	Per a cosa	-er, -era, -ar	cirerer, perera, bledar	-isme	feminisme
		-am	brancam	-ada	fideuada
		-ada, -eda	teulada, albereda	-al	arenal
		-all, -alla	plomall, menudalla	-menta	ferramenta
		-atge	fullatge, estatge	-ible, -able	divisible, remeiable
Noms derivats d'adjectius		-esa	lleugeresa, ceguesa	-ia (tònic)	gelosia, covardia
		-ícia	brutícia, avarícia	-ia (àton)	innocència, misèria
		-or	amargor, grogor	-eria, -aria	bogeria, grandària
		-ura (-úria)	verdura, foscúria	-era	sequera
		-(i, e) tat/dat	gravetat, honestedat	-enc/-ós	grisenc, marronós
		-etud, -itud, -tut	quietud, actitud, joventut	-isme	modernisme
Noms derivats de verbs		radical + (Ø, a, e, o)	crit, conversa, dubte, morro	-dor, -dora	mocador, llavadora
		-tori	escriptori, dormitori	-all	fregall, amagatall
		-ment	casament, pagament	-et, -eta	xiulet, proveta
		-alla	troballa, rialla	-dura	fregidura
		-ció	contaminació	-ança, -ença	enyorança, temença

D'altra banda, aquests servrien per crear adjectius:

Procediment de formació		Sufix	Exemple	Sufix	Exemple
Adjectius derivats de noms	generals	-à, -ana	<i>ciutadana</i>	-at, -ada	<i>enjogassada</i>
		-ià, -iana	<i>meridià</i>	-ut, -uda	<i>sabuda</i>
		-í, -ina	<i>coral·lina</i>	-er, -era	<i>mentider</i>
		-enc, -enca	<i>nadalenc</i>	-ívol, -ivola	<i>jovenívol</i>
		-esc, -esca	<i>pintoresc</i>	-ista	<i>camorrista</i>
		-ós, -osa	<i>aigualós</i>		

Adjectius derivats de noms	derivats d'origen culte	-al	senyorial	-ífic, -ífica	específic
		-ar	tubular	-ístic/-ica	urbanística
		-ari, -ària	calcària	-íac, -íaca	elegíac
		-aci, -àcia	sebaci	-oide	asteroide
		-ic, -ica	cíclica		
Adjectius derivats de verbs		-ós, -osa	agradosa	-ble	deduïble
		-ant	important	-iu, -iva	venjativa
		-ent	impotent	-dís, -dissa	acostadissa
		-dor, -dora	eixidor	-ívol, -ívola	mengívol
		-tori, -tòria	rotatòria		

Procediment de formació		Sufix	Exemple	Procediment	Sufix	Exemple
Adjectius derivats d'adjectius	superlatius	-íssim/a	sabudíssima	ordinals/partitius	-é, -ena	vint-i-seté
		-ble + íssim	amabilíssim		-enc, -enca	blavenca
	són pseudoderivats	savi-	sapientíssim	altres	-ís, -issa	malaltissa
		greu-	gravíssim		-ós, -osa	cabalós

SUFIXOS APRECIATIUS

Amb els sufixos es poden formar augmentatius i diminutius:

Augmentatius o Despectius		
Categoria	Sufixos	Derivats
nom	-às, -assa -ot, -ota	homenàs, bocassa, nassot, manota
adjectiu		grandàs, grandassa, altot, altota
verb		allargassar, espellotar, xerrotejar
nom	-arro, -arra	gossarro, veuarra
nom	-astre, -astra	poetastre, medicastra
nom	-ussa	gentussa

Diminutius		
Categoria	Sufixos	Derivats
nom	-et, -eta	collaret, gosseta
adjectiu		boniquet, boniqueta
adverbi		rapidet, propet
nom	-ó, -ona	carreró, gatona
adjectiu		petitó, petitona
adjectiu	-iu, -iua	menudiu, menudiua
nom	-ol, -ola	verderol, banderola
nom	-im, -ella	polsim, portella

ELS INFIXOS

Els infixos són partícules o afixos que es col·loquen entre el lexema i el sufix d'una paraula. Els infixos es poden aplicar a noms, adjectius i verbs i poden donar com a resultat una paraula de categoria diferent: *jugar* (verb) > *juganer* (adjectiu).

Sovint, la intercalació de l'infix dóna com a resultat un derivat amb una significació diferent de la del derivat obtingut amb la simple adjunció del sufix al lexema: *carn-er*, *carn-iss-er*; *ferr-er*, *ferr-et-er*; *allarg-ar*, *allarg-ass-ar*.

A continuació hi ha una llista de paraules amb els infixos més comuns:

-ag-	<i>fumaguera</i>	-en-	<i>llumenera</i>
-al-	<i>apegalós</i>	-et-	<i>pel·leter</i>
-all-	<i>pigallat</i> , <i>rocallós</i>	-ij-	<i>ventijos</i>
-an-	<i>juganer</i>	-in-	<i>blanquinós</i> , <i>emblanquinar</i>
-ar-	<i>flamarada</i>	-isc-, -isqu-	<i>endormiscar-se</i> , <i>plovisquejar</i>
-ass-	<i>allargassar</i> , <i>enjogassat</i> , <i>escriuassar</i>	-iss-	<i>aferriassar</i> , <i>pobriassó</i>
-at-	<i>amagatall</i>	-itz-	<i>fertilitzar</i> , <i>autoritzar</i>
-atx-	<i>esprimatxat</i>	-ol-	<i>casolà</i> , <i>esmicolar</i> , <i>fredolic</i> , <i>ratolí</i>
-eg-	<i>bonyegut</i>	-ot-	<i>amargotejar</i> , <i>parlotejar</i>
-ej-	<i>agrejar</i>	-uc-	<i>menjucar</i>
-ell-	<i>granel·lut</i>	-uss-	<i>embarbussament</i> , <i>menjussar</i>

LA PREFIXACIÓ

La prefixació és un altre mitjà per a generar paraules noves. Els prefixos són partícules que s'afegen davant del lexema i donen lloc a una altra paraula. La taula següent conté la llista dels prefixos més importants amb el significat aproximat.

Prefix	Significat	Exemple
<i>a-</i> , <i>an-</i>	privació/negació	<i>asexual</i> , <i>apolític</i> ; <i>anormal</i> , <i>anàrquic</i>
<i>a-</i> , <i>as-</i>	verbalitzador	<i>aterra</i> , <i>afermar</i> ; <i>asseure's</i> , <i>assemblar-se</i>
<i>ante-</i> , <i>avant-</i>	davant de	<i>antepenúltim</i> , <i>avantpassat</i>
<i>anti-</i>	contra	<i>anticicló</i> , <i>antiràbica</i> , <i>antisemític</i> , <i>antisocial</i>
<i>arxi-</i>	superioritat	<i>arxipreste</i> , <i>arxiduc</i>
<i>auto-</i>	fet per un mateix	<i>autoretrat</i>
<i>avant-</i>	abans/anteriorment	<i>avantbraç</i> , <i>avantpassat</i> , <i>avantguarda</i>
<i>ben-</i>	bé	<i>benestar</i> , <i>benvist</i> , <i>benvolgut</i>
<i>bes-</i> , <i>bi-</i> , <i>bis-</i>	dobe/duplicat	<i>besavi</i> ; <i>biannual</i> , <i>bisíl·lab</i> , <i>bisexual</i>
<i>circum-</i>	a l'entorn/al voltant	<i>circumnavegar</i> , <i>circumval·lació</i>
<i>co-</i> / <i>col-</i> / <i>com-</i> / <i>con-</i> / <i>cor-</i>	junt a/amb companyia	<i>coexistir</i> / <i>col·ligar</i> / <i>comparar</i> / <i>concebre</i> / <i>corregir</i>
<i>contra-</i>	oposició	<i>contraindicacions</i>
<i>des-</i>	traure	<i>deslligar</i> , <i>deslliurar</i>
<i>des-</i> , <i>dis-</i>	negació/oposició	<i>descodificar</i> , <i>desvestir</i> ; <i>disgust</i> , <i>disconformitat</i>
<i>di-</i>	duplicador	<i>disíl·lab</i> , <i>disèpal</i>
<i>en-</i> , <i>em-</i>	verbs diversos	<i>encerclar</i> ; <i>emmagatzemar</i> , <i>empomar</i>
<i>entre-</i>	al mig de	<i>entreacte</i> , <i>entrellaçat</i> , <i>entrepà</i> , <i>entresòl</i>
<i>es-</i>	traure/transformació	<i>esbudellar</i> / <i>espolsar</i> / <i>esfullar</i> / <i>esmicolar</i> / <i>esgrogueir</i>
<i>ex-</i>	negació/contrari/llevar	<i>exportar</i> , <i>excèntric</i> , <i>exconseller</i> , <i>extraure</i>
<i>extra-</i>	fora de	<i>extracomunitari</i>
<i>fora-</i>	fora/que sobrepassa	<i>foragitar</i> , <i>forassenyat</i>
<i>hiper-</i>	més que molt	<i>hipermercat</i>
<i>hipo-</i>	menys que poc	<i>hipotensió</i>

Prefix	Significat	Exemples
<i>in-, im-, il-, ir-</i>	valor negatiu	<i>incòmode; importar, il·legible, irrepetible</i>
<i>infra-</i>	per sota de	<i>infravaloració</i>
<i>inter-</i>	al mig de o entre	<i>interdental, interdepartamental</i>
<i>intra-</i>	dins de	<i>intravenosa</i>
<i>juxta-</i>	al costat de	<i>juxtaposades</i>
<i>macro-</i>	gran	<i>macroeconomia</i>
<i>mal-</i>	sentit negatiu, mal	<i>malgastar, malpensat, malcregut, malfet</i>
<i>menys-</i>	pèrdua de valor	<i>menysprear, menystenir</i>
<i>micro-</i>	petit	<i>microprocessador</i>
<i>mig-</i>	per la meitat	<i>migdiada</i>
<i>neo-, nou-</i>	nou, recent	<i>neoliberal, nounat</i>
<i>no-</i>	negació	<i>no-violència</i>
<i>pan-</i>	tot	<i>panhel·lènic, panteisme</i>
<i>para-</i>	quasi, al costat, més allà	<i>paramilitar, parasíntesi, parasintètic</i>
<i>per-</i>	intensitat, a través	<i>perdurar, perseguir</i>
<i>pos-, post-</i>	després	<i>posposar; postdata, postoperatori</i>
<i>pre-</i>	abans	<i>prehistòria, premeditar, prematur</i>
<i>pro-</i>	en lloc de	<i>pronom</i>
<i>prop-</i>	proximitat	<i>proppassat, propparent</i>
<i>proto-</i>	primer	<i>prototipus</i>
<i>pseudo-</i>	fals, quasi	<i>pseudoderivat, pseudòpode</i>
<i>quasi-</i>	quasi	<i>quasicontracte, quasidelicte</i>
<i>re-</i>	valor repetitiu	<i>recaure, reelegir, regenerar</i>
<i>rere-</i>	per darrere	<i>rerefons, rereguarda</i>
<i>retro-</i>	cap enrere	<i>retrovisor</i>
<i>semi-</i>	meitat	<i>semiautomàtic, semiconductor, semicorxera</i>
<i>sobre-/super- supra-</i>	per damunt de	<i>sobrenatural, superhome, suprarenal</i>
<i>sota-, sots-, sub-</i>	per davall, inferior	<i>sotabarba, sotsinspector; submarí, subsòl</i>
<i>tele-</i>	lluny	<i>telenotícies, telefonar</i>
<i>trans-, tras-</i>	a través de	<i>transatlàntic, trasplantar</i>
<i>ultra-</i>	més enllà	<i>ultramar, ultratomba, ultrapassar</i>
<i>uni-</i>	un sol element	<i>unidireccional, unifamiliar</i>
<i>vice-, vi-</i>	per comptes de	<i>vicedirector, vicesecretari; vicecònsol</i>
<i>vivi-</i>	que viu	<i>vivisecció, vivípar</i>

LA PARASÍNTESI

Un altre procediment per a formar paraules noves és la parasíntesi que consisteix a utilitzar simultàniament la prefixació i la sufixació: *des-car-ar*, *en-orgull-ir*, *in-habil-itar*.

La parasíntesi és un recurs molt important per a formar verbs nous. Els verbs formats a partir de substantius tenen el sentit bàsic de 'posar en acció', 'fer efectiu', 'agafar' el que expressa el mot primitiu, com per exemple, *arraconar*, *apassionar-se*, *enrajolar*, *deshertar*, *esmicolar*. Els formats sobre adjectius signifiquen 'fer tornar' una cosa en allò que expressa el mot primitiu o 'tin-dre-hi tendència' com ara *afluixar*, *acovardir*, *enrarrir-se*.

Els verbs derivats parasintètics resultants són de la primera o de la tercera conjugació (mai de la segona).

Els prefixos usats en la parasíntesi es deriven de les preposicions llatines *a*, *ad*, *cum*, *de*, *ex*, *in*, *trans*. Per exemple:

<i>a-, as-</i>	<i>ajornar, anivellar, asserenar</i>	<i>es-</i>	<i>esfullar, esdentegar</i>
<i>co-, con-, com-</i>	<i>coexistir, corregnar, comportar</i>	<i>ex-</i>	<i>excarcerar, exhaurir</i>
<i>des-</i>	<i>desballestar, desforestar</i>	<i>re, res-</i>	<i>retornar, resseguir</i>
<i>en-, em-</i>	<i>engreixar, emmurallar</i>	<i>trans-, tras-</i>	<i>transportar, traslladar</i>

A continuació hi ha uns quants exemples de verbs formats per parasíntesi:

1a Conjugació		3a Conjugació	
Lexema	Verb	Lexema	Verb
aire	<i>enlairar</i>	barat	<i>abaratir</i>
bena	<i>embenar</i>	cap	<i>encabir</i>
brau	<i>esbravar-se</i>	cedir	<i>concedir</i>
canó	<i>acanonar</i>	color	<i>acolorir</i>
carn	<i>acarnissar-se</i>	covard	<i>acovardir</i>
cec	<i>encegar</i>	curiós	<i>encuriosir</i>
cuirassa	<i>encuirassar</i>	dolç	<i>endolcir</i>
fam	<i>afamar</i>	dolor	<i>adolorir</i>
fusell	<i>afusellar</i>	favor	<i>afavorir</i>
germà	<i>agermanar</i>	feble	<i>afeblir</i>
jardí	<i>enjardinar</i>	fort	<i>enfortir</i>
laborar	<i>col·laborar</i>	groc	<i>esgrogueir</i>
lliure	<i>alliberar</i>	lent	<i>alentir</i>
manilla	<i>emmanillar</i>	lleig	<i>enlletgir</i>
midó	<i>emmidonar</i>	lleu	<i>alleugerir</i>
mordassa	<i>emmordassar</i>	malalt	<i>emmalaltir</i>
pols	<i>espolsar, empolsar</i>	mort	<i>esmortir</i>
presó	<i>empresonar</i>	pedra	<i>empedrir, empedreir</i>
quitrà	<i>enquitranar</i>	por	<i>esporuguir-se</i>
ris	<i>arriassar</i>	profund	<i>aprofundir</i>
saber	<i>assabentar-se</i>	redó	<i>arredonar</i>
saó	<i>assaonar</i>	sabor	<i>assaborir</i>
sec	<i>assecar</i>	valent	<i>envalentir</i>
seré	<i>asserenar</i>	vell	<i>revellir</i>
succe	<i>ensucrar</i>	temor	<i>atemorir</i>
tapís	<i>entapissar</i>	vergonya	<i>avergonyir</i>
vernís	<i>envernissar</i>	vigor	<i>envigorir</i>

LA CONVERSIÓ O DERIVACIÓ ZERO

La conversió, o derivació zero, és un procés mitjançant el qual una paraula que té un significat i pertany a una categoria gramatical passa a posseir un altre significat canviant de categoria, sense l'adjudicació d'afixos (sovint perden el sufix o la desinència verbal).

Procés	Categoria	Sufix	Exemples
verbalització	N ⇒ V	-ar	<i>cuina > cuinar, gra > granar, premsa > premsar</i>
	Adj ⇒ V		<i>alegre > alegrar, buit > buidar, espés > espessir</i>
nominalització	V ⇒ N	∅	<i>ajudar > ajut, batejar > bateig, guanyar > guany, rebutjar > rebuig, tastar > tast, resar > res</i>
		-a	<i>adeçar > adreça, conversar > conversa, triar > tria</i>
		-e	<i>dubtar > dubte, reptar > repte, xisclar > xiscle</i>
		-o	<i>cagar > cagarro, esgarrar > esgarro</i>

Cal tindre en compte les remarques següents:

- No porten cap prefix (en castellà, amb prefix): *botonar, bufetejar, camforar, camforar, compassar, condicionar, cuirassar, dreçar, femar, fiançar, greixar, lletrejar, metrallar, moblar, nuar, nugar, pedregar, quiratar, tenallar, terroritzar, travessar, turmentar.*
- Tenen prefix o sufix diferent del castellà: *abaratir: *abatar, acolorir: *colorear, acotar: *contar, acovardir: *acobardar, afusellar: *fusilar, agrir: *agriar, alliberar: *librar, arrelar: *enraizar, assaborir: *saborear, atemorir: *atemorizar, aterrar: *aterizar, aterrir: *aterir, bombar: *bombar, emmalaltir: *enfermar, enfortir: *fortalecer, ennuvolar-se: *nublar-se, enrogir: *enrojecer, entapissar: *tapizar, envalentir:*

*envalentonar, envernissar: *barnizar; escanterar: *descanterar, esfilagarsar: *deshilar, esgotar: *agotar, esllomar-se: *deslomar-se, espavilar: *despavilar, estretir: *estrechar, esvanir-se: *desvanecer-se, fecundar: *fecundizar, garantir: *garantizar, pol·luir: *polucionar, rejuvenir: *rejuvenecer, remordir: *remorder, reverdir: *reverdecer, valorar: *valortizar.

- Tenen doble forma però significat idèntic: afamar o afamegar, caricaturar o caricaturitzar, cuirassar o encuirassar, desbrancar o esbrancar, espessir o espesseir, emmurallar o murallar, florir o florejar, gloriar-se o gloriejar-se, grapar o engrapar, maridar o emmaridar, negociar o negociejar, pedalar o pedalejar, sanglotar o sanglotejar, sulfatar o ensulfatar, ventar o ventejar.

Fixeu-vos que hi ha uns quants verbs que tenen forma pareguda però significat diferent:

Verb	Significat	Exemples
baixar abaixar	anar, traslladar o portar de dalt a baix rebaixar, fer descendir	Joan, baixa el fem al contenidor. Abaixa el foc perquè no es creme la carn.
blanquejar emblanquinar	tirar a blanc, mostrar la blancor, fer legals diners de procedència il·legal pintar de blanc	En aquell negoci blanquejaven diners negres. Hem emblanquinat la paret.
clarificar aclarir	separar partícules en suspensió en un líquid fer menys obscur, menys espés; explicar	El vi primer s'ha de clarificar. Calia aclarir el dubte.
creuar encreuar	passar, travessar disposar les coses en creu	Heu creuat el camí per on no tocava. Els camins s'encreuen molt prop d'ací.
dormir adormir	estar en estat de repòs fer dormir, començar a dormir	El xiquet va dormir tranquil·lament. Últimament, no em puc adormir a les nits.
dreçar adreçar endreçar	posar dret, erigir, compondre posar dret, dirigir posar en ordre	La senda dreçava a la font. Adreçava les cartes a desconeguts. Lluís, per favor, endreça la teua cambra.
estiuar estiuajar	passar el bestiar l'estiu en un lloc estar-se l'estiu en un lloc	Les vaques estiuaven muntanya amunt. On penses estiuajar enguany?
famejar afamar	patir fam fer patir fam	Aquelles pobres gents famejaven. Esta dieta tan estricta m'afama.
forçar forcejar	fer cedir per força fer força per vèncer una resistència	Han forçat la dimissió del ministre. Els lladres van obrir la porta forcejant.
greixar engreixar	untar amb greix engrossir	Cal greixar el motor perquè vaja més fi. Miquel, t'has engreixat massa!
guaitar aguaitar	vigilar, mirar (figurat) vigilar, des d'un lloc amagat	Guaita, este, quines coses diu! La policia aguaitava des de la porta.
preuar apreuar	posar preu avaluar	Cal preuar de nou els productes. Tothom apreuava les seues virtuts.
pujar apujar	anar o portar de baix a dalt incrementar/aumentar el nivell o la intensitat	Han pujat a la muntanya. Maria, apuja el volum de la tele.
semblar assemblar-se	aparentar; paréixer just, convenient tindre semblança dos o més persones	Això que dius no em sembla bé. Les tres germanes s'assemblaven molt.
senyalar assenyalar	posar un senyal mostrar	Li han senyalat la cara d'una galtada. El vell assenyala el camí al foraster.
seure assure's	descansar sobre les natges prendre seient, posar o fer seure algú	No podem seure, s'han acabat les cadires. Assegueren el malalt a l'empona del llit.

ELS GENTILICIS

Els gentilicis –que s'escriuen sempre en minúscula– són derivats que es formen a partir del topònim (continent, país, comarca, localitat) de la persona o grup a què es referixen.

La formació dels gentilicis és gramaticalment imprevisible ja que a qualsevol radical de lloc es podria afegir més d'un sufix per tal de formar un gentilici (per exemple, res no impediria que formàrem *alzirenc*, en comptes del correcte *alzireny*, per a referir-nos als habitants d'Alzira). Fins i tot, a vegades, s'ha creat més d'un gentilici (en el cas de Barcelona antigament se'n deia *barcelonés* i ara, *barceloní*) o, en altres casos no se n'ha format cap; llavors els habitants són anomenats habitualment 'els, les de tal lloc' o 'habitant de', 'natural de', 'pertanyent a tal població', etc. El procediment per tal de formar els gentilicis sol ser el següent:

- Per supressió: suprimint la part final del topònim (*belga*, de Bèlgica; *kurd*, del Kurdistan).
- Per derivació progressiva: s'hi afeg un sufix (*elxà*, d'Elx; *xativina*, de Xàtiva).

Els sufixos de formació dels gentilicis més coneguts són:

Tenen flexió de gènere i nombre		Invariables	
Sufix	Exemple	Sufix	Exemple
-à, -ana	<i>elxà, elxana; africà, africana</i>	al-	<i>provençal, occidental</i>
-enc, -enca	<i>borrianenc, borrianenca; parisenc, parisenca</i>	-ar	<i>balear, peninsular</i>
-és, -esa	<i>anglés, anglesa; escocés, escocesa</i>	-eta	<i>lisboeta</i>
-í, -ina	<i>xativí, xativina; magribí, magribina</i>	-ita	<i>moscovita</i>
-er, -era	<i>paterner, patenera; salemer, salemera</i>	-ota	<i>cairota, xipriota</i>
-ny, -nya	<i>russafeny, russafenya; costa-riqueny, costa-riquenya</i>	-ing	<i>víking</i>
-ando, -anda	<i>benicarlando, benicarlanda</i>		
-ut, -uda	<i>castellut, castelluda; senyerut, senyeruda</i>		
-asc, -asca	<i>monegasc, monegasca</i>		
-eu, -(v)a	<i>eritreu, eritrea; jueu, jueva</i>		
-ó, -ona	<i>frisó, frisona; gascó, gascona</i>		
-ol, -ola	<i>espanyol, espanyola; mongol, mongola</i>		

LA COMPOSICIÓ

La composició és el procediment de formació de paraules que permet crear una paraula nova unint-ne dos o més de ja existents, les quals, independentment, tenen un significat propi. Així, si ajuntem el substantiu *aigua* i l'adjectiu *moll* obtenim el substantiu *aiguamoll*. Les paraules formades per composició s'anomenen paraules compostes o mots compostos.

Generalment, el significat d'una paraula composta està relacionat amb el significat de les paraules que la formen, per exemple: un *salvavides* és una persona que vigila els banyistes; però un *busca-raons* no és una persona que 'busque' la raó de res, sinó una persona inclinada a cercar motius de discussió, de disputa...

CLASSIFICACIÓ

Les possibilitats de combinació de paraules són moltes. Les més freqüents són les següents:

COMBINACIONS	EXMPLES
	SUBSTANTIU
substantiu + substantiu	<i>aiguaneu, bocamànega, sud-est</i>
substantiu + conjunció + substantiu	<i>allioli, coliflor, vint-i-cinc</i>
substantiu + preposició + substantiu	<i>cul-de-sac, cotó-en-pèl, maldecap</i>
adjectiu + substantiu	<i>altaveu, curtmetratge, malnom</i>
substantiu + adjectiu	<i>aiguamoll, pit-roig, pellroja</i>
quantitatiu + substantiu	<i>centpeus, milfulles, milhòmens</i>
verb + substantiu	<i>comptagotes, parafang, torcamans</i>
verb + conjunció + verb	<i>vaivé, vistiplau</i>
ADJECTIU	
adjectiu + adjectiu	<i>agredolç, sordmut, fisicoquímic</i>
substantiu + verb	<i>capficat, capgirat, palplantat</i>
adjectiu + verb	<i>benparlat, migpartit, nouvingut</i>
adverbi + adjectiu	<i>malsà, proppassat, propvinent</i>
adverbi + verb	<i>benvingut, benvolgut, malforjat</i>
VERB	
substantiu + verb	<i>camatrencar, colltòrcer, corglaçar</i>
adjectiu + verb	<i>carvendre, migpartir, primfilar</i>
adverbi + verb	<i>maldormir, menysprear, menystenir</i>

Cal recordar que porten guionet els compostos en què la primera paraula acaba amb vocal i la segona comença amb **r**, **s** o **x** (*Malva-rosa, gira-sol, para-xocs...*), els numerals (*trenta-cinc*; D-U-C), els punts cardinals (*nord-oest*), els compostos reduplicatius (*xino-xano*); aquells que poden presentar dificultat de lectura (*cor-robot*), les paraules patrimonials amb la primera accentuada (*pèl-roig*); i els mots començat amb *no* (*no-violència*).

ALTRES COMPOSTOS

També són paraules compostes els anomenats compostos sintagmàtics o sinàptics.

Categoria	Exemple
substantiu + substantiu	<i>alcalde president, ciutat dormitori, cotxe bomba</i>
substantiu + conjunció + substantiu	<i>moros i cristians, punt i coma, set i mig</i>
substantiu + preposició + substantiu	<i>angina de pit, placa d'inducció, salt de pont</i>
substantiu + preposició + infinitiu	<i>camisa de dormir, màquina d'afaitar</i>
substantiu + adjectiu	<i>línia roja, muntanya russa, telèfon intel·ligent</i>
quantitatiu + substantiu	<i>primera mà, tercera edat, tot terreny</i>
adjectiu + substantiu	<i>baixa tensió, fines herbes, pura sang</i>

Categoria	Exemple
adjectiu + adjectiu	<i>blau marí, gris fosc, verd clar</i>
adjectiu + conjunció + adjectiu	<i>blanc i negre, roig i blanc, verd i blanc</i>
adjectiu + preposició + nom/infinitiu	<i>bo de pelar, curt d'enteniment, mal d'engolir</i>
verb + substantiu	<i>parar compte, plegar veles, tancar caixa</i>
verb + adjectiu	<i>fer curt, filar prim, saber greu</i>
verb + verb	<i>anar tirant, deixar anar, deixar caure</i>
verb + adverbi	<i>fer fora, pensar mal, vindre bé</i>
verb + preposició + substantiu	<i>posar en escena, tirar en cara, traure de polleguera</i>

Dels compostos sintagmàtics n'hi ha uns quants que s'han format a partir de manlleus: *terrenys dolents* (*badlands*), *pluja d'idees* (*brainstorming*), *seguiment per ràdio* (*radio-tracking*).

EL NOMBRE EN LES PARAULES COMPOSTES

Respecte a la flexió del nombre de les paraules compostes, cal considerar els casos següents:

- Quan els dos elements formen una sola paraula o bé van units amb un guionet, és la segona forma la que adopta la marca de plural (*ferrocarrils, pit-rojos*).
- Quan els dos elements són dos substantius que s'escriuen separats, és la primera forma la que adopta la marca de plural i la segona queda invariable (*ciutats dormitori, vagons restaurant*).
- Quan els dos elements s'escriuen separats i un d'ells és substantiu i l'altre adjectiu, els dos adopten la marca de plural que els siga pròpia (*baixos relleus, guàrdies civils*).

COMPOSTOS AMB LEXEMES GRECOLLATINS O RECOMPOSTOS

Els compostos cultes amb lexemes grecolatins (o recompostos) solen pertànyer a vocabularis tècnics i científics encara que no tots. Esta classe de compostos s'escriuen units sense guionet: *telèfon, televisió, fotoelèctric, fotografia, metodologia, termodinàmica, radiofonia, radiografia*.

Per exemple:

Origen del constituent	Exemples
grec + grec	<i>atmosfera, etnocidi, filantrop, heliògraf, hidrofòbia</i>
l·latí + l·latí	<i>arboricultura, dentífrici, unilingüe</i>
grec + l·latí	<i>automòbil, baricentre, electromotor, radiografia</i>
l·latí + grec	<i>taurofília, ecografia, pluviòmetre, lumbàlgia, audiometria</i>

LEXEMES GRECOLLATINS MÉS IMPORTANTS

AB	abdicar, abreacció	HEXA	hexàedre	PLUS	plusvàlua
ABS	absorbir	HIPER	hipersensible	PLUTO	plutocràcia
AERO	aeròdrom	INFRA	infrahumà	PRE	precursor
ANTE	antesala	INTER	interatòmic	PRIMO	primogènit
ANTI	anticicló	INTRO	introspecció	PROTO	protomàrtir
ARXI	arxiprest	LATI	latifundisme	PSEUDO	pseudopodi
AUTO	autoretrat	LONGI	longirostre	QUADRI	quadrivalent

CENTI	centímetre	MEGA	megalític	QUILO	quilovat
CENTRO	centrosfera	MEGALO	megalòpoli	QUINQUE	quinquenni
CIRCUM	circumscrit	MESO	mesocardi	RADIO	radiologia
DECA	decalitre	MIL	mil·ligram	RERE	rerefons
DECI	decilitre	MINI	minifundi	RETRO	retropropulsió
DODECA	dodecasíl·lab	MINUS	minusvàlid	SEMI	semiesfèric
ECO	economia	MIRIA	miriàmetre	SEPTI	septenni
ENDO	endocardi	MONO	monoteisme	SEX	sexcentenari
EQUI	equidistar	MULTI	multicel·lular	SOBRE	sobredosi
EXTRA	extracel·lular	OCTA	octàgon	SOTA	sotassignat
FILO	filogenètica	OCTO	octosíl·lab	TELE	teleobjectiu
FOTO	fotosíntesi	OLIGO	oligarquia	TETRA	tetrasíl·lab
HECTO	hectolitre	OMNI	omnipresent	TRI	triclorur
HEMI	hemisfèric	PAN	panhel·lènic	U	utopia
HENDECA	hendecasíl·lab	PENTA	pentagrama	UNI	unicel·lular
HEPTA	heptàedre	PLURI	plurivalent	XENO	xenofòbia

ALTRES PROCEDIMENTS DE CREACIÓ LÈXICA

ELS ESTRANGERISMES I ELS NEOLOGISMES

L'evolució constant de la societat ens aporta cada dia conceptes i objectes nous. Doncs al mateix temps que apareix un producte o un concepte nou, cal crear la paraula o expressió que els designe. Per exemple, des de l'aparició dels *tel·lèfons intel·ligents* (*smartphones*) ens podem fer *selfies* o *autofotos*, ens descarreguem *apps*, ens enviem *mems* i acompanyem els missatges amb *emoticones* i *emojis*. Aquestes paraules noves es denominen **neologismes**. Totes les llengües tenen mecanismes per a la creació de neologismes, necessaris per a referir-nos a les realitats que van apareixent. Alguns d'aquests procediments són:

- Mitjançant les regles pròpies de formació de paraules que ja existeixen en la llengua (treballat en les unitats anteriors): la **derivació** i la **composició**. Per exemple, *antiboira* està formada per derivació amb el prefix *anti-* i la paraula *boira*. La composició, d'altra banda, és la formació de mots nous a partir de la unió de dos o més paraules de la llengua: *eixugaparabrisa* és una paraula formada a partir de la unió de les paraules *eixugar*, *parar* i *brisa*.
- Mitjançant un **canvi semàntic**, és a dir, donant a mots existents en la llengua nous significats que abans no tenien. Per exemple, les paraules *arrova*, *icona*, *pirata*, *ratolí*, *safata*, *tauleta* o *paperera* han adquirit un significat nou des de l'aparició de la informàtica.
- Mitjançant l'adopció de paraules procedents d'altres llengües: els **estrangerismes**. Actualment, la quantitat més gran d'estrangerismes prové de l'anglès (*dandi*, *hipster*, *nightclub*, *quètxup*, *rock-and-roll*, *striptease*, *càsting*, *derbi*, *escàner*, *gasoil*, *handbol*, *web*, *off the record*, *waterpolo*), però també n'hi ha d'altres llengües com ara el francès (*amateur*, *boutique*, *carrusel*, *croissant*, *foie gras*, *souvenir*, *suflé*, *partenaire*), el castellà (*mojito*, *orujo*, *mariachi*), l'italià (*adagio*, *brio*, *espaguetis*), el japonès (*emoji*, *kamikaze*, *manga*, *sushi*), el turc (*iogurt*), l'àrab (*burca*, *henna*, *tagín*), el portugués (*bossa nova*, *fado*), el noruec (*esquí*), el sànscrit (*guru*), etc.

Cal distingir els estrangerismes necessaris, ja que designen un concepte nou, dels que són innecessaris, anomenats **barbarismes**. És a dir, les paraules adoptades d'una altra llengua que no omplin cap buit lèxic, ja que la llengua ja compta, per a denominar el mateix concepte, amb una paraula pròpia, la qual pot arribar a ser desplaçada pel barbarisme.

A més, també s'han de diferenciar els estrangerismes adoptats sense cap modificació d'aquells que sí que han estat ja adaptats a la nostra ortografia. Els primers conserven la grafia de la llengua original i s'escriuen en cursiva (*airbag, allegro, carpaccio, catering, container, drag queen, fitness, finger, hardware, jabugo, overbooking, playvack, sexy, space shuttle, spoiler, software, tour, windsurf*).

En canvi, els estrangerismes ja adaptats ortogràficament s'escriuran en redona: bufet (fr. *buffet*), càsting (ang. *casting*), còctel (ang. *cocktail*), escàner (ang. *scanner*), gurmet (fr. *gourmet*), estoc (ang. *stock*), estrés (ang. *stress*), forfet (fr. *forfait*), hàmsster (al. *hamster*), hòlding (ang. *holding*), glamur (fr. *glamour*), gol (ang. *goal*), ionqui (ang. *junkie*), lutier (fr. *luthier*), màrqueting (ang. *marketing*), manxego (cast. *manchego*), mujahidí (àrab *al-mujahidin*), nicab (àrab *niqab*), pàrquing (ang. *parking*), píling (ang. *peeling*), pícnic (fr. *pique-nique*), pírcing (ang. *piercing*), ral·li (ang. *rally*), rulot (fr. *roulotte*), tramvia (ang. *tramway*), xerés (cast. *jerez*), xèrif (ang. *sheriff*), xip (ang. *chip*), xou (ang. *show*).

ELS MOTS PATRIMONIALS I ELS CULTISMES

ELS MOTS PATRIMONIALS

El percentatge més gran del lèxic (paraules com ara *aigua, arbre, cel, ciutat, escala, fer, fusta, germà, home, màquina, paraula, pare, parlar, per, pluja, saber, tindre, terra, veure, viure*), prové del llatí vulgar, des d'on va seguir processos evolutius i va sofrir modificacions fins que va assolir la forma actual: són els mots patrimonials, també anomenats hereditaris o populars.

ELS CULTISMES

Una altra quantitat gens menyspreable de paraules, usades més específicament en els registres acadèmics, s'han adoptat quasi directament del llatí amb poques modificacions i no han seguit el curs evolutiu dels mots patrimonials, sinó que s'han incorporat posteriorment: són els anomenats cultismes o mots savis, alguns dels quals són hui dia molt habituals (*examen, òrgan, directe, múscul, article, oculista, conductor, vídeo, nupcial, rupestre*).

CLASSIFICACIÓ

Classe	Característiques	Exemples
Parimonials	Presenten l'evolució fonètica completa.	<i>vetula</i> > <i>vetlla</i> > <i>vella</i>
Cultismes	Presos directament del llatí sense que els afecten l'evolució fonètica.	<i>examen</i> > <i>examen</i>
Semicultismes	S'ha interromput l'evolució fonètica	<i>spatula</i> > <i>espatla</i> <i>miraculu</i> > <i>miracle</i>
Doblets	Un mateix ètim dóna dos o més mots, un per la via popular i un altre per la via culta.	<i>cathedra</i> > <i>cadira</i> (patrimonial), <i>càtedra</i> (culte)

Altres exemples de doblats: *articulu* > *article/artell*, *axila* > *axil·la/aixella*, *directu* > *directe/dret*, *laicu* > *laic/llec*, *strictu* > *estricte/estret*, *viaticu* > *viàtic/viatge*.

ELS PSEUDODERIVATS

Hi ha una sèrie de cultismes, anomenats pseudoderivats o falsos derivats, que no s'escriuen com la resta de paraules de la mateixa família, ja que provenen directament del llatí i no de mots patrimonials. Així, per exemple, de la paraula *boca* fem els derivats *boqueta* o *bocassa*; en canvi, el mot *bucal* (i no **bocal*), que semblaria un derivat de *boca*, prové directament del llatí *bucca*, i per això s'escriu amb una *u* i no amb una *o* com la resta de paraules de la mateixa família. Casos com aquest fan que, de vegades, es crega erròniament que hi ha inco-

herències ortogràfiques. Exemples: *doble/duplicat, filla-fillastra-fillol/fili-al, llengua-llenguatge/lingüística, lliure-lliurement/llibertat-llibertí, orella-orellera/auricular.*

Així doncs, cal tenir en compte que l'ortografia dels mots patrimonials i els cultismes sol discrepar, com es pot veure a continuació:

Primitiu	Derivat popular	Canvi ortogràfic	Pseudoderivat
aixella	<i>aixelleró</i>	ll/l·l	<i>axil·la, axil·lar</i>
avortar	<i>avortament, avortó</i>	v/b	<i>abortiu, aborció</i>
berruga	<i>berrugós</i>	b/v, g/c	<i>verrucós, verrucositat</i>
boca	<i>boqueta, bocassa</i>	o/u	<i>bucal</i>
cadira	<i>cadiereta, cadiram</i>	d/t, i/e	<i>càtedra, catedràtic</i>
calb	<i>calba, calbesa, calbejar</i>	b/v	<i>calvície</i>
canonge	<i>canongia</i>	g/c	<i>canònic, canonical</i>
capítol	—	o/u	<i>capitular</i>
cervell	<i>cervellet, cervellera</i>	v/b	<i>cerebral, cerebel</i>
cloure	<i>cloenda</i>	o/u	<i>inclusió, reclusió</i>
cobejar	<i>cobejós, cobejança</i>	b/bd, j/c	<i>cobdícia, cobdiciós</i>
cònsol	<i>consolat</i>	o/u	<i>consular</i>
corb (nom)	<i>corbató, corbera</i>	b/v	<i>còrvid</i>
corb (adj.)	<i>corba, corbat, encorbar</i>	o/u, b/v	<i>curvatura, curvilini</i>
córrer	<i>concórrer, ocórrer</i>	o/u	<i>ocurrència, concurrència</i>
deure	<i>devent, devem, devia</i>	v/b	<i>dèbit, debitori</i>
doble	<i>doblar</i>	o/u, b/p	<i>duplicar, duplicitat</i>
dolç	<i>dolcesa, dolçar, endolcir</i>	o/u	<i>dulcificar, edulcorar</i>
dret	<i>dreçar, drecera</i>	i	<i>direcció, directe</i>
eixam	<i>eixamenar, eixamal</i>	ix/x	<i>examen, examinar</i>
escriure	<i>escrivà, escrivania</i>	v/b	<i>escriba</i>
espai	<i>espaiós, espaiar</i>	c	<i>espacial</i>
estret	<i>estretor</i>	e/ic	<i>estricte</i>
fill	<i>fillol, afillar</i>	ll/li	<i>filial</i>
fondre	<i>foneria, fonedís</i>	o/u	<i>fusió, fundent</i>
forca	<i>forcat, forquilla</i>	o/u	<i>bifurcar, bifurcació</i>
home	<i>homenot, homenàs</i>	o/u	<i>humà, humanisme</i>
jove	<i>joventut, jovenívol</i>	o/u, e/i	<i>juvenil</i>
llavi	<i>llaviejar</i>	v/b	<i>labial</i>
llec	<i>llega, llegar</i>	ll/l	<i>laic, laïcisme</i>
llengua	<i>llenguatge</i>	ll/l, e/i	<i>lingüística</i>
lliure	<i>lliurar, lliurança</i>	ll/l, e/i	<i>liberal</i>

Primitiu	Derivat popular	Canvi ortogràfic	Pseudoderivat
moc	<i>mocador</i>	o/u	<i>mucositat</i>
món	<i>rodamón</i>	o/u	<i>mundial, mundà</i>
moure	<i>moviment, movedís</i>	v/b	<i>mòbil, mobilitat</i>
muscle	<i>musclera</i>	cle/cul	<i>múscul, musculatura</i>
nas	<i>nassos</i>	ss/s	<i>nasal</i> (adjectiu)
nodrir	<i>nodriment</i>	o/u, d/t	<i>nutrició</i>
orella	<i>orellut</i>	ll/l, o/au	<i>auricular</i>
orgue	<i>orguener, orguenet</i>	e/a	<i>òrgan, orgànic</i>
ortiga	<i>ortigada</i>	o/u	<i>urticària</i>
pèndol	<i>pèndola</i>	o/u	<i>pendular</i>
ploma	<i>plomall</i>	o/u	<i>plumífer</i>
pols	<i>espolsar</i>	o/u	<i>pulverulent</i>
porgar	<i>esporgar</i>	o/u	<i>expurgar, purgatori</i>
provar	<i>emprovar, provatura</i>	v/b	<i>probable, probabilitat</i>
raig	<i>rajar</i>	j/di	<i>radi, radiar</i>
rodó	<i>rodona, rodolar</i>	o/u, d/t	<i>rotund, rotunditat</i>
savi	<i>saviesa</i>	v/b	<i>saber, saberut</i>
sorgir	<i>ressorgir</i>	o/u	<i>insurgent, insurrecció</i>
títol	<i>titolàs</i>	o/u	<i>titural, titulació, intitulat</i>
volcà	<i>volcànic</i>	o/u	<i>vulcanòleg, vulcanisme</i>

LLATINISMES O EXPRESSIONS CULTES EN LLATÍ

En les llengües que, com la nostra, deriven del llatí, hi ha un altre tipus de cultismes: els llatinismes o expressions en llatí. Estes frases i expressions d'ús més o menys habitual, han passat directament del llatí a la llengua derivada sense canvis. En el nostre cas els llatinismes se solen trobar en els registres cultes, però un abús de locucions llatines fan un discurs innecessàriament dificultós i, fins i tot, pedant. Per això han d'usar-se sempre amb precisió i propietat.

Els llatinismes que més abunden són els que tenen estructura de locució adverbial i preposicional dels quals en teniu una mostra a continuació:

<i>a posteriori</i>	'Amb posterioritat a l'experiència, basant-se en els fets observats'; exemple: <i>Ho vàrem descobrir a posteriori.</i>
<i>a priori</i>	'Amb anterioritat a l'experiència, sense poder basar-se en els fets'; exemple: <i>condemnar a priori.</i>
<i>ad calendas graecas</i>	'Fins a les calendes gregues'. Es deia 'calendas' al primer dia de cada mes, però el calendari grec no tenia 'calendas', per la qual cosa deixar quelcom fins a les 'calendes gregues' era deixar-ho per a una data inexistent.
<i>Deus ex machina</i>	'Deu [abaixat] per mitjà d'una màquina'. S'usa per a designar la intervenció d'un ésser sobrenatural, així, per exemple, en una obra teatral, es fa abaixar Déu a l'escenari per mitjà

Deus ex machina	d'una màquina. En sentit figurat s'aplica a qualsevol intervenció imprevista que resol una situació dramàtica.
ex abrupto	'Exabrupte'. Cosa dita bruscament, sense preàmbul.
ex aequo	'En igualtat de mèrits'. Es fa servir en concursos, competicions o proves per a indicar que dos o més concursants han acabat empatats.
grosso modo	(i no *a grosso modo); 'en gros', 'aproximadament', 'a grans trets'; exemple: <i>Sabíem de què es tractava grosso modo.</i>
in albis	'En blanc'; exemple: <i>Espere que no vos quedeu in albis en l'examen oral.</i>
in crescendo o crescendo	Indicació que prescriu l'augment gradual de la intensitat dels sons en la interpretació d'una composició musical.
in pectore	'En el pit'. Dona a entendre que s'ha pres una resolució tot i tindre-la encara en secret. Es diu especialment per referir-se a un cardenal la designació del qual la té feta el papa, però la proclamació del qual es reserva.
in statu quo	Significa que les coses estan o han d'estar en la mateixa situació que abans tenien.
lapsus linguae	'Relliscada, error'. Error que es comet per inadvertència parlant o escrivint.
modus operandi	'Manera d'obrar', manera especial d'actuar o treballar.
motu proprio	(Escrit 'proprio', amb dos erres): 'Per voluntat pròpia'. S'indica que fa una cosa per pròpia iniciativa.
nota bene	Fórmula, que significa 'observa bé', emprada per a encapçalar observacions o explicacions que s'afegixen a un escrit. Generalment abreviat N.B.
panem et circenses	'Pa i jocs de circ'. Tindre l'alimentació i la diversió assegurades era l'únic que preocupava el poble romà, segons JUVENAL (<i>Sàtires</i> , X, 81).
per capita	'Per cap' (o per habitant), 'individualment': <i>renda per capita</i> . En economia, el resultat de dividir el PIB pel nombre absolut d'habitants.
per saecula saeculorum	'Pels segles dels segles'. Fórmula final de moltes oracions i del cànon de la missa.
pro indiviso	'Sense dividir'. En dret s'usa per a designar els cabals o els béns d'una comunitat que estan sense dividir.
pro rata	'En proporció', 'd'acord amb un factor que pot ser calculat exactament'.
quid pro quo	'Una cosa per l'altra'; dona a entendre que una cosa és substituïda per altra d'equivalent o, també, que una cosa siga presa per error, per una altra.
totum revolutum	'Tot regirat', 'confusió total'; exemple: <i>La taula del seu despatx era un totum revolutum.</i>
verbi gratia	'Verbigràcia', per exemple: <i>Té moltes virtuts, verbi gratia la discreció i la senzillesa.</i>
vox populi	'Veu del poble'. Significa que alguna cosa és coneguda o és dita per tothom. De l'expressió <i>Vox populi, vox dei</i> 'Veu del poble, veu de Déu' (Alcuí, <i>Epistulae</i> , 164).